

УДК 001/061.2(477)

В.А.Гуцал

Конференція “Етнокультурні процеси на півдні Східної Європи у I тис. н. е” у Меджибожі

В давній історії слов'янства винятково важливе місце належить черняхівській культурі. І хоча вивчається вона вже більше сотні років але і сьогодні залишається чимало питань, на які ще немає відповідей. Більше півстоліття свого життя віддав вивченню цих старожитностей відомий український археолог Винокур Іон Ізраїлевич (Срулевич). Доля розпорядилася так, що основний період його творчості пов'язаний з Поділлям і Волинню, а Кам'янець-Подільський, де він постійно проживав, став його рідним містом. І Винокур був дуже активним дослідником, багато виїжджав на археологічні розвідки та розкопки, вивчав спадщину черняхівців на території кількох областей. Його комунікабельність, вміння завжди знайти співбесідника, толерантність і відданість дружбі з людьми, яких він цінував, створили навколо нього атмосферу добрих взаємин і поваги. Тому цілком зрозуміло, що його пам'ятають і серед широкого кола спеціалістів і серед громадськості. Свідченням чого є присвячені йому окремі публікації, збірники наукових праць, конференції, які періодично проводяться в різних містах. Черговий такий форум “Етнокультурні процеси на півдні Східної Європи у I тис. н. е.”, ініційований Відділом археології ранніх слов'ян та регіональних польових досліджень Інституту археології НАН України, Управлінням культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької облдержадміністрації та Державним історико-культурним заповідником “Межибіж” відбувся у м. Меджибожі 6–7 жовтня 2015 р.

Для участі в роботі конференції прибули представники науково-дослідних установ Кам'янця-Подільського, Львова, Полтави, Рівного, Санкт-Петербурга, Тернополя, Харкова, Хмельницького, Чернівців. Найбільш представницькою виявилась київська делегація, яка складалася із співробітників Інституту археології НАНУ на чолі із завідуючим відділом О.Петраускасом, Національного музею історії України, Національного університету ім. Т.Г.Шевченка, Інституту національної пам'яті Кабінету міністрів України, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії.

Зібрання розпочалося із пленарного засідання, яке відкрив директор заповідника О.Погорілець – колишній учень І.Винокура. Він, зокрема, підкреслив, що творчі досягнення подільського вченого і зараз продовжують служити науці. Зворушливим був виступ доктора історичних наук Л.Вакуленко, яка сказала, що саме Іон Ізраїлевич привів її в археологію, в його експедиціях вона отримала перші уроки самостійного дослідження пам'яток, через нього познайомилася з відомими вченими. Із своїм баченням значення наукового доробку І.Винокура поділилися викладачі Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка Л.Баженов, Ю.Хоптяр, А.Гуцал, В.Гуцал.

На конференції працювали дві секції: “Археологія римського часу на теренах України” і “Археологія середньовіччя на території України”.

На першій секції обговорювалися різні аспекти функціонування черняхівських і хронологічно близьких до них старожитностей.

Так, Ю.Башкатов (Інститут археології НАН України) зупинився на результатах свого дослідження про час появи пізньозарубинецьких пам’яток на території Середнього Подніпров’я. Дослідник вважає, що вони з’явилися значно раніше ніж прийнято вважати.

Дискусійною виявилася доповідь М.Любечева (Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна), який спробував на основі наявних археологічних матеріалів виділити культурні групи ранньоримського часу у Дніпро-Донецькому лісостепу.

Т.Слободян (Інститут археології НАН України) говорив про хронологічні індикатори в поховальних комплексах Прикарпаття.

С.Діденко (Інститут археології НАН України) свій виступ присвятив характеристиці амфорної тари, виявленої на поселенні пізньоримського часу в с.Комарів Чернівецької області. Значна кількість знахідок на пам’ятці належить до предметів античного походження. Першу категорію складають фрагменти тарного й столового посуду, серед якого трапилися амфори невідомого раніше типу, які вказують на італійський напрямок торгових зв’язків.

Спільне дослідження Л.Вакуленко (Національний музей історії України) та А.Скиби (Інститут археології НАН України) стосувалося житлових споруд черняхівського поселення с.Сокил Кам’янець-Подільського району, у яких знаходилися печі, збудовані з каменю. Ці та деякі інші деталі, простежені в Соколі, досить важливі для розв’язання складних проблем слов’янського етногенезу.

У виступі К.Мизгіна (Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна) йшлося про можливості реконструкції етнокультурних процесів у Центральній та Східній Європі I тис. н.е., які відкриваються у зв’язку із численними знахідками римських монет.

Про проблеми морфологічних особливостей та тактичного призначення лезової зброї типу «Хазанов/5» говорив В.Дідик (Науково-методичний центр охорони культурної спадщини, м.Харків).

Досить важливим для розуміння особливостей розвитку черняхівської культури є виявлення нових пам’яток. З інтересом сприйняли науковці повідомлення про відкриття черняхівського могильника в с.Лісові Гринівці Хмельницького району. Про результати робіт на пам’ятці інформували присутніх Б.Строць (Дочірнє підприємство “Подільська археологія” НДЦ ОАСУ ІА НАН України, м.Тернопіль) та С.Демидко Хмельницький обласний краєзнавчий музей).

На могильнику (більша його площа зруйнована) уціліло близько 20 поховань. Відомо, що антропологічні матеріали з могильників черняхівської культури, особливо західних районів України, вивчені погано. Досі в розпоряд-

женні антропологів були матеріали лише із шести цвинтарів регіону, однак і вони здебільшого представлені скупо та дуже фрагментарно, і в кращому разі можна було визначити лише стать і вік померлого. Тому захоронення у Лісових Гринівцях зразу ж привернули увагу спеціалістів. З результатами палеопатологічних досліджень кістяків, розкопаних там на конференції виступила О.Козак (Інститут археології НАН України).

Роботи на черняхівських пам'ятках іноді дають унікальні речі. За останні роки, наприклад, трапилися знахідки римських бронзових казанів, що відкриває додаткові можливості для вивчення культурних, економічних зв'язків місцевих аборигенів з римськими провінціями. Ця тема прозвучала у доповіді О.Надвірняка (проект "ТerraAmadociae", м.Хмельницький), та О.Погорільця (Державний історико-культурний заповідник "Межибіж").

Надзвичайно рідкісну категорії предметів у черняхівській культурі являють римські військові металеві дипломи, які видавалися воїнам після закінчення служби. Кілька їх фрагментів знайдені на території Хмельницької області і число знахідок поступово зростає. Свої оцінки цьому явищу дав О.Надвірник (Київський національний університет ім.Т.Шевченка).

Досить цікавими виробами, що зустрічаються серед черняхівських матеріалів є скляний посуд різних форм, які, у свій час, були охарактеризовані і відповідно пронумеровані німецьким ученим Х.Еггерсом. Ім'я дослідника і його нумерація закріпилися за видами посудин і ними зараз послуговуються археологи. Саме з аналізом скляних виробів типу "Еггерс/230" і їх хронологічними ознаками ознайомив присутніх О.Петраускас (Інститут археології НАН України).

Пам'ятки черняхівського зразка відомі і на території Румунії, де їх називають Сінтана де Муреш. О.Гопкало (Інститут археології АН України) збирала відомості про намистини, які трапилися у жіночих поховання високого рангу, відкритих на території України і Румунії, розповіла про розроблену нею типологію цього виду прикрас і розглянула питання їхнього взаємозв'язку з іншими деталями жіночого одягу.

До вивчення проблеми етнокультурної ситуації на Волино-Подільському пограниччі у пізньоримський час звернувся Я.Онищук (Львівський національний університет ім. І.Франка).

Інтенсивно працювала і секція середньовічної археології. У доповіді О.Погорільця (Державний історико-культурний заповідник "Межибіж"), А.Панікарського (Інститут археології НАН України), Володарця-Урбановича (снт.Меджибіж) говорилося про ранньосередньовічні знахідки з Меджибожа та їх місце серед слов'янських старожитностей.

Співробітниця Інституту історії матеріальної культури РАН (Санкт-Петербург) О.Щеглова доповіла про комплекс ювеліра з Бернашівки (Могилів-Подільський район) та свинцево-олов'яні прикраси скарбів "старожитностей антів". Вона відзначила, що зараз відомі ювелірні вироби, які виготовлені у бернашівських формах. А у ще одному її виступі розглядалися ювелірні стилі

виробів з т. з. Волниківського скарбу (Курська обл.) – унікальної археологічної колекції, що відноситься до періоду Великого переселення народів (перша половина V ст.). Колекція включає в себе металеві деталі поясних наборів, мечів і кінської зброї. Вироби такого типу вперше виявлені на території Європейської Росії в кількості, що дозволяє реконструювати цілі комплекти спорядження коня і вершника.

Доповідь В. Колоди (Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди) була присвячена фібулам антських часів із городища Коропіві Хутори (Харківська обл.).

Особливості розвитку сільського господарства другої половини I тис. н.е. висвітлив С. Горбаненко (Інститут археології НАН України).

Я. Погоральський (Львівський національний університет ім. І. Франка) досліджував закономірності планування та розташування житлових будівель на слов'янських поселеннях VIII–X ст. Верхнього та Середнього Подністер'я.

Переконливо прозвучали аргументи М. Філіпчука (Львівський національний університет ім. І. Франка) щодо формування протодержавних структур в Українському Прикарпатті в останній чверті I тис. н. е.

Старожитності IX–X ст. Західного Поділля стали об'єктом вивчення Р. Миська (Львівський інститут банківської справи УБС НБУ). Він зупинився на їх культурному вияві та соціально-економічних аспектах.

До конференції було видано збірку спогадів про Винокура І.С. Розпочинається вона статтею Л. Вакуленко, яка згадує свою участь в перших експедиціях Іона Ізраїлевича у с. Василів Чернівецької та с. Іванківці Житомирської областей, робить наголос на його людських якостях: доброзичливості, щирості, порядності, готовності завжди допомогти і підкреслює, що головним змістом життєвого кредо цієї людини було: “Головне – працювати”. Цьому принципу він ніколи не зраджував і трудився до останнього.

Інформацією про співпрацю археолога І. Винокура та архітектора-реставратора Євгенії Пламеницької поділилася Ольга Пламеницька – нинішній директор Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень Міністерства культури України. Серед іншого, вона зауважила, що завдяки об'єднаним зусиллям цих двох науковців у 60-х роках XX ст. на території Старого замку у Кам'янці-Подільському було відкрито муровані фортифікації давньоруської доби і “вперше в історії архітектурних досліджень регіону, на українському матеріалі, було доведено результативність і наукову ефективність методу архітектурної археології – методу складного, науково прецизійного і бездоганного за умови ретельності виконання польових та камеральних робіт”.

У своїй далекій студентській роки поринув випускник Кам'янець-Подільського педінституту Ю. Блажевич, коли він з групою однокурсників у 1966 р. досліджував під керівництвом І. Винокура, поселення черняхівської культури у с. Ружичанка Хмельницького району, де вдалося відкрити ряд житлових та господарських споруд, численні керамічні матеріали та інші речі. Це, як пише

автор, була школа пізнання і практична участь у вивченні історичного минулого нашого краю й головне – “мудре і людяне ставлення і вміле керівництво з боку нашого вчителя, наставника, цікавого співробітника Іона Винокура”.

Із вдячністю відгукується про вченого перший директор Нетішинського міського музею Галина Фурманчук. Коли постало питання про створення музею, першим до кого вона звернулася за допомогою був І.Винокур. Він надав необхідні консультації, передав частину матеріалів із розкопок курганів епохи бронзи біля с.Дорогоща і в подальшому тримав діяльність музею під прицілом.

Сказали добрі слова про Іона Ізраїлевича і дали високу оцінку його особистості професор Кам’янець-Подільського національного університету ім.Івана Огієнка Ю.Хоптяр, головний спеціаліст Управління культури, національностей та туризму Хмельницької облдержадміністрації В.Лукашук, директор заповідника “Межибіж” О.Погорілець, завідувач відділу пам’яток історії та культури у Хмельницькій області С.Шпаковський, завідуючий відділу історії Хмельницького обласного краєзнавчого музею С.Демидко, к.і.н. С.Маярчак, координатор проекту “*Terra Amadociae*” О.Надвірняк. Всі разом вони створили яскравий образ свого наставника, вчителя, колеги і товариша.

Отже, із впевненістю можна стверджувати, що форум у пам’ять І.Винокура виявився корисним в усіх відношеннях. Перш за все, було обговорено ряд важливих питань, що стосуються вивчення черняхівської культури, намічено шляхи вирішення тих із них, які є дискусійними. Позитивним стало і те, що для роботи в конференції прибуло значне число молодих науковців, для яких вона стала серйозною науковою школою і випробуванням на правильність вибору професії археолога. Спілкування представників старшої і молодшої генерацій дослідників збагатило всіх. За результатами роботи конференції готується до друку збірник статей.